

เรื่อง พระพุทธเจ้าหลวง เสด็จประพาสต้น ตำบลแม่ลาด กำแพงเพชร

รายละเอียด

วันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๔๔๙ เสด็จประพาสต้น ตำบลแม่ลาด

"ประพาสต้น" หมายถึง การเสด็จเยือนราษฎรเป็นการส่วนพระองค์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกระทำอย่างเรียบง่าย ไม่กระโตกกระตากให้รู้ว่าพวกเขากำลังเข้าเฝ้าเจ้าชีวิต เพื่อจะได้ทรงสนทนาปราศรัยทำความคุ้นเคย และล่วงรู้ทุกข์สุขของราษฎรได้โดยตรง ไม่ผ่านข้าราชการปกครอง บางครั้งเมื่อทรงทราบถึงความเดือดร้อนของชาวบ้านก็มีพระบรมราชโองการให้เจ้าเมืองรับไปจัดการ หรือแม้แต่ทรงเปลี่ยนตัวข้าราชการปกครองเสียเองก็มี ส่วนชาวบ้านเหล่านั้นก็ได้ทรงละเลยในภายหลังทรงขนามนามพวกเขาว่า "เพื่อนต้น" และพระราชทานพระมหากุณานิคุณอย่างสม่ำเสมอจนตลอดรัชกาล

"ประพาสต้น" เริ่มต้นเมื่อ ร.ศ. ๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๔๘) เมื่อพระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรด้วยทรงคร่ำเคร่งเหน็ดเหนื่อยกับพระราชภารกิจมากไป แพทย์ทูลให้ทรงพักผ่อนเปลี่ยนอากาศบ้างก็ทรงเห็นด้วย แต่มิได้เสด็จแปรพระราชฐานไปที่บางปะอินเฉยๆ หากทรงใช้เวลานี้ลงเรือเสด็จตามแม่น้ำลำคลองเข้าไปตามหมู่บ้านไม่ให้ชาว

บ้านรู้ว่า เป็นใคร ปล่อยให้เข้าใจว่าเป็นเรื่องขุนนางมหาดเล็กตามเสด็จ ต่อจากนั้นก็ทรงใช้วิธีนี้เสด็จไปตามหัวเมืองต่าง ๆ แวะเยี่ยมเยียนราษฎรจนถึงที่อยู่เป็นประจำ

ธรรมเนียมนี้กลายมาเป็นชื่อว่า "ประพาสต้น" แต่คำนี้มาจากอะไรไม่สามารถชี้ชัดได้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าถึงที่มาว่า "...ไปจนถึงวัดเพลงจึงซื้อเรือมาดประทุน ๔ แจวได้ลำ ๑ พระราชทาน ชื่อเรือว่า เรือต้น ได้ยินรับสั่งถามให้แปลกันว่า เรือต้น แปลว่าอะไร บางท่านแปลว่าเรือเครื่องต้น บางท่านแปลว่าเรือทรงอย่างไหนเห่เรือว่า 'ทรงเรือต้นงามเฉิดฉาย' ดังนี้ แต่บางท่านที่แปลเอาต้น ๆ ว่าหลวงนายศักดิ์เป็นคนคุมเครื่องมหาดเล็กตามเสด็จหลวงนายศักดิ์ชื่ออัน รับสั่งเรียกว่าตาอัน ตาอันเสมอ คำว่า เรือต้นนี้ก็จะเป็นเรือตาอันนั่นเอง แปลชื่อเรือต้นเป็นหลายอย่างดังนี้ อย่างไรก็ตามจะถูกฉันก็ไม่ทราบแน่ แต่วันนี้ก็จะเสด็จกลับมาถึงเมืองราชบุรีเกือบยาม ๑ ด้วยต้องทวนน้ำเขี้ยวมาก เหนื่อยบอบมาตามกัน เริ่มเรียกการประพาสวันนี้ว่าประพาสต้น เลยเป็นมูลเหตุที่เรียกการประพาสไปรวบในวันหลัง ๆ ว่าประพาสต้นต่อมา" จดหมายเหตุของสมเด็จพระยาดำรงฯ เล่าเรื่องเหล่านี้ไว้น่าสนใจ ทรงเล่าถึงหลายบ้านที่เสด็จไปเยี่ยมโดยเจ้าของบ้านก็ไม่รู้ว่า เป็นใคร ประทับเสวยร่วมวงกับเจ้าของบ้านอย่างกันเอง เจ้านายที่ตามเสด็จอย่างกรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ เคยถูกเมียเจ้าของบ้านเอ็ด เพราะทรงใช้จวกตักแกงขึ้นมาชิมโดยไม่ทรงทราบธรรมเนียมว่าเขาถือกัน สมเด็จเจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา เสด็จพลัดตกห้องร้องสวนวัดบางสามฟกเข้าตาเขี้ยว เจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์ถูกหมาเฝ้าสวนริมคลอง สองพี่น้องกีดเอาระหว่างเสด็จประพาส เจ้านายและขุนนางตามเสด็จก็ช่วยกันทำครัวเองไปตามมีตามเกิด หากมือไหว ไม่ได้แวะบ้านใคร สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกับกรมพระสมมุตอมรินทร์ทรงทำหน้าที่คนล้างถ้วยชาม เช่นเดียวกับกับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) และกรมหลวงนครราชสีมา ทุกพระองค์ทรงใช้ชีวิตกันอย่างสามัญชนทั่วไปเวลาเสด็จประพาสต้น

เจ้าของบ้านที่เสด็จไปเยี่ยมนี้บางบ้านก็ไม่รู้จักพระเจ้าแผ่นดิน บางบ้านก็จำได้ อย่างบ้านยายผึ่งที่หลักหก ใกล้คลองดำเนินสะดวก ตวยายผึ่งไม่รู้ว่าใคร เห็นเรือก็เข้าใจว่าเป็นเรื่องขุนนางจึงร้องเชิญให้แวะพักแล้วเลยมีน้ำใจหาข้าวปลามาเลี้ยง แต่นายฮวดลูกชายวัยหนุ่มของยายผึ่งจำได้จากพระบรมฉายาลักษณ์ที่ตั้งไว้บูชาที่เลยลงกราบ เป็นอันว่าความแตก จึงพระราชทานเงินเป็นค่าตอบแทนให้หลายเท่าของราคากับข้าว ส่วนนายฮวดภายหลังเรียกกันว่า "นายฮวดมหาดเล็ก" ได้ชื่อว่าเป็นคนหนุ่มเฉลียวฉลาดได้เข้าเฝ้าในพระนครอีกหลายครั้ง และได้เป็นผู้ใหญ่บ้านในละแวกนั้นต่อมาไม่ใช่ว่าทุกบ้านจำพระเจ้าอยู่หัวได้ อย่างบ้านของนายข้างและอำแดงพลับ เป็นคหบดีมีหน้ามีตาอยู่ที่บางหลวงอ้ายเอียง เจ้าของบ้านต้อนรับแข่งขัน แสดงอัธยาศัยดี มานั่งเคียงพระเจ้าอยู่หัวด้วยเข้าใจว่าเป็นข้าราชการคนหนึ่งจากเมืองหลวง จนเสด็จกลับไปแล้วถึงมารู้ในภายหลัง รีบหอบลูกเมียเครื่องญาติทั้งหมดมาตามหาถึงในพระนคร เพื่อขอขมาเจ้านายทั้งหมดที่เคยล่วงเกินโดยไม่รู้ความจริง หนึ่งร้อยกว่าปีให้หลังบ้านของนายข้างและอำแดงพลับก็ยังตั้งอยู่ที่เดิม ลูกหลานยังจดจำเรื่องราวในอดีตได้จนทุกวันนี้บรรดา "เพื่อนต้น" ที่ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัว ได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้เข้าเฝ้าได้อีกหลายครั้ง ณ เรือต้นใกล้

พระที่นั่งวิมานเมฆ เป็นเรือนไทยบรรยากาศสบาย ๆ ไร้พิธีรีตอง แบบเดียวกับชีวิตที่พวกเขาคุ้นเคย เมื่อเสด็จกลับจากยุโรปใน ร. ศ. ๑๒๖ ก็ทรงมีไม้เท้าของนอกเป็นของฝากพระราชทานให้ทั่วทุกคน พวก "เพื่อนต้น" จึงมีไม้เท้าพระราชทานเป็นดังเครื่องยศสำหรับถือเมื่อเข้าเฝ้าในกรุงเทพฯ และเฝ้าตามหัวเมืองเวลาเสด็จประพาสไม่ว่าที่ใด

เมื่อสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๔๕๓ พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พวกเพื่อนต้นเข้ามาทำบุญให้ทานในงานพระบรมศพ และเข้าถวายพระเพลิง เช่นเดียวกับข้าราชการอื่น ๆ นอกจากนี้พระราชทานเครื่องประดับไม้เท้าสลักพระนาม จ.ป.ร. ให้ติดไว้เป็นที่ระลึก ทั้งพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เข้าเฝ้าได้ต่อไป เช่นเดียวกับเมื่อครั้งแผ่นดินก่อนทุกประการ

พระราชนิพนธ์จดหมายเหตุประพาสต้น เฉพาะที่ตำบลแม่ลาด เมืองกำแพงเพชร วันที่ ๑๙ วันนีตื่นสายไปแล้วพระวิเชียรพาคณมแดงมาให้อ่านลักษณะมแดงนั้น เป็นมแดงอย่างอ่อนหรือเหลืองอย่างแก่ มแดงนี้มาข้างพันธุพ่อ ถ้าผู้หญิงไปได้ผิวมแดง ลูกออกมาก็มแดงไปด้วย มแดงนั้นเปลี่ยน ๓ อย่าง แรกแดงครั้นอายุมากเข้าก็ดำหม่นลง แก่ก็เลยขาวที่เดียว บอกพี่พันธุว่าทราบว่าตัวมาแต่เวียงจันทน์ แต่มาก่อนอนุเป็นขบถจะได้ตั้งอยู่นานเท่าไรไม่ทราบ พุดเป็นไทย ประพตืออาการกริยาก็เป็นไทย เฉพาะมีมากอยู่ที่เมื่อขานุกที่กำแพงเพชรนี้มีแต่กระเส็นกระสาย ออกเร็วเวลา ๓ โมงตรง เกือบ ๕ โมงจึงได้ขึ้นเรือเหลืองทำกับข้าว แวะเข้าจอดที่ประทับร้อนเพราะระยะสั้น แต่จอดไปไม่สนุกจึงได้ไปจอดหัวหาดแม่ลาดซึ่งมีต้นไม้ร่ม กินข้าวและถ่ายรูปเล่นในที่นั้นแล้วเดินทางต่อมา หมายถึงจะข้ามระยะไปนอนคลองขลุงแต่เห็นเวลาเย็น ที่พลับพลาตำบลบางเขมนี่ทำ ดี ตั้งอยู่ที่หาดและพลับพลาหันหน้าต้องลม จึงได้หยุดพอเวลาบ่าย ๔ โมงตรงอาบน้ำ แล้วมีพวกชาวบ้านลงมาหาเล่าถึงเรื่องไปทัพเจ็ว เวลาเย็นขึ้นไปเที่ยวบนบ้านและที่ไร่ ระยะทางเวลาวนั้นสองฝั่งน้ำ ระยะบ้านห่างลงมีป่าคั่นมาก แลดูเหมือนจะไม่จับฝั่งตะวันตกเช่นตอนล่าง ๆ มีตะวันตกบ้างตะวันออกบ้างเช่นบ้านบางเขมนี่ก็เป็นบ้านหมู่ใหญ่อยู่ฝั่งตะวันออก ราษฎรอยู่ข้างจะชี้ขี้ลาด [71] กว่าตอนข้างล่างไม่มีใครรู้อะไร สังเกตตามเรื่องราวที่ยื่นเป็นขอไม่ให้ต้องทำอะไร ไม่ให้ต้องเสียอะไรมาก

คำสำคัญ : พระพุทธเจ้าหลวง, ประพาสต้น

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ลาด. (2558). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา ตำบลแม่ลาด อำเภอคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร. กำแพงเพชร: องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ลาด.

รวบรวมและจัดทำข้อมูล : กาญจนา จันทร์สิงห์

วันที่ : 2020-03-05

https://arit.kpru.ac.th/ap2/local/?nu=pages&page_id=1348&code_db=610001&code_type=03